ROMAN JEDNE BIOGRAFIJE
(Mjesto i vrijeme rođenja Muhameda Filipovića)

APSTRAKT

Biografije su književna vrsta nastala još u antičkom dobu, a sastoje se iz opisa života značajnih osoba koje su ostavile iza sebe i svog života neki trag koji može biti od interesa za ljude uopće, a posebno za određene ljudske zajednice. Ovaj tekst koji o životu Muhameda Filipovića govori u trećem licu, a posmatra njegov život u kontekstu društva i vremena u kojem se rodio i živio, pa ga je zbog toga nazvao romanom, a ne biografijom ili autobiografijom. Ovo djelo je roman zbog toga što opisuje jedan cjelokupni individualni život, ali ne samo život osobe o kojoj se u romanu radi nego i život sredine svega što involvira i u život određenog čovjeka uvlači i druge ljude, njihove ideje i akcije i što je djelovalo u nastajanju onoga što se naziva ukupnost života junaka, nazovimo ga tako, ovog romana. Predmet ovog dijela romana je čovjek, konkretno biće po imenu Muhamed Filipović, njegovo kretanje kroz život, ali i kretanje i djelovanje, odnosno život cijelog jednog društva u kojem je to biće nastalo i živilo svoju ljudsku egzistenciju.

Ključne riječi: ***Porodica Filipović, Ključ, Banja Luka, bosanska historija, Bosna i Hercegovina.***

NOVEL OF A BIOGRAPHY
(Place and Time of Muhamed Filipović's Birth)

APSTRACT

Biographies are a literary genre that emerged as early as in the ancient times, and consist of the description of life of significant persons who left, behind themselves and their lives, a trace that may be of interest for people in general, Filipović's life in the third person and observes his life in the context of the society and time he was born and lived in and is therefore entitled 'novel' rather than biography or autobiography. This paper is a novel since it describes an entire individual life, though both the life of the person the novel is about and the life of the environment of everything that involves and attracts other people, their ideas and actions to a given person's life, and everything that affected the emergence of what is called the entirety of its – let us say – hero's life. The topic of this part of the novel is a man, an actual being named Muhamed Filipović, his passage through life, though both passage and action, i.e. the life of an entire society where this person came into being and lived his human existence.

Key words: ***The Filipović family, Ključ, Banja Luka, Bosnian history, Bosnia and Herzegovina.***

Dječak koji je rođen trećeg augusta 1929. godine u gradu Banja Luka, u porodici Sulejmanbega i Đulhanume Filipović, i koji je bio treće i jedino preživjelo dijete rođeno u njihovom braku i prema svome amidži i najstarijem bratu svoga oca dobio ime Muhamed, bio je, kako se to kaže, kasno dijete. Otac mu je u vrijeme njegovog rođenja imao preko sedamdeset, a majka je bila u kasnim tridesetim godinama. Nosio je prezime Filipović i to ne samo po ocu nego i po majci, koja je, također, bila iz velikog roda krajiških Filipovića. Sulejmanbeg je bio od ključkih Filipovića iz odžaka Sredice, dok je Đulhanuma bila iz odžaka kod Glamoča. Muhamed je još u ranoj mladosti, kao jednogodišnji dječak, dobio nadimak Tunjo, a nadimak mu je dala dadilja Olga Puljić, rodom iz sela Ivanjska, koja je o njemu vodila brigu i dala mu nadimak Tunjo zbog toga što je prva riječ koju je izgovorio bila tunja, tj. rekao je: „Tunj tunj". A mislio je na tunjino drvo pod kojim je porodica ljeti najčešće sjedila i gdje se pila jutarnja i kafa uobičajena poslije ikindije.

Kuća u kojoj je Muhamed rođen bila je tada u vlasništvu Muhamedbega Kulenovića, koji je bio rodom iz Starog sela kod Varcar-Vakufa i u dalekom srodstvu sa Sulejmanbegom, a nalazila se u širokoj ulici sa dvostrukim drvoredom visokih razgranatih stabala lipe, kestena i platana. Rodni grad Muhameda Filipovića Banja Luka smješten je na srednjem toku rijeke Vrbas, zapravo na izlasku rijeke iz niza kanjona koji se redaju njenim tokom od Jajca do Banja Luke, a na mjestu njenog ulaska u ravnicu koja ima oblik lijevka, pa je po toj karakteristici i polje, koje nastaje na mjestu utoka rijeke Vrbanje u Vrbas, a završava se utokom Vrbasa u Savu, bilo nazvano Lijevče polje. Ulica u kojoj se nalazila Muhamedbegova kuća u vrijeme rođenja malog Muhameda zvala se ulica Muftije Džabića, a nosila je broj 38. Ulica, zapravo avenija, bila je smještena na desnoj obali rijeke i pružala se od mjesta zvanog Prvi Mlin, ili naselja Podgaj, i vodila do potoka Đurđevac, koji je cijelu desnu stranu gradskog područja presijecao na dva dijela. Potok Đurđevac dao je ime i mahali

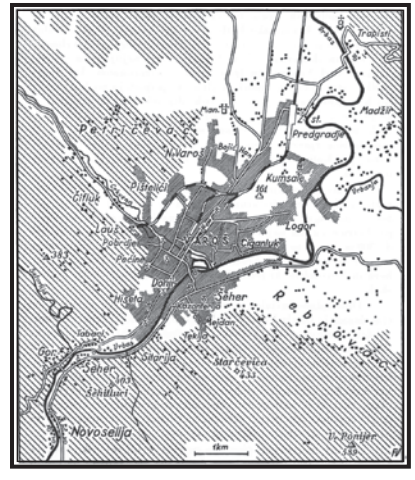
Kartografski prikaz Banja Luke na karti: ***Regnum Bosniae (-Regni Serviae pars una cum …Valachiae et Bulgariae…), una cum finitimis Croatiae, Dalmatiae, Slavoniae, Hung.et Serviae partibus, adjuncta praecipuorum in his regionibus munimentorum ichnographia***. Muremberg,1739.

Potok, koja je nastajala na prostoru od mjesta njegovog ulaska u gradski atar, kod turbeta poznatog kao Tekija, gdje se održavala proslava Đurđevdana, a završavala je kod nekadašnje Mejdanske džamije, gdje je počinjao atar mahale Mejdan. Ulica Muftije Džabića vodila je od Podgaja do potoka Đurđevac, a od njega je do izlaska iz grada, ili do naselja Rebrovac, vodila ulica Dervišića koja je prolazila kroz dvije mahale, od kojih se prva nazivala Kulmahala, a druga Muhadžirmahala. Oko te dvije ulice nizale su se mahale Podgaj, Mali i Veliki Ćorkovac, Stupnica, Potok, Mala Čaršija, Mejdan, Hazna, Ciganluk, Halilovac i dvije već naznačene mahale. Iza naselja Rebrovac nalazilo se romsko naselje zvano Vlaški Brijeg, koje je kasnije bilo preimenovano u Veseli Brijeg. Taj dio Banja Luke bio je manji dio ukupnog gradskog teritorija i karakterističan po tome što je bio prošaran brojnim kompleksima zemljišta

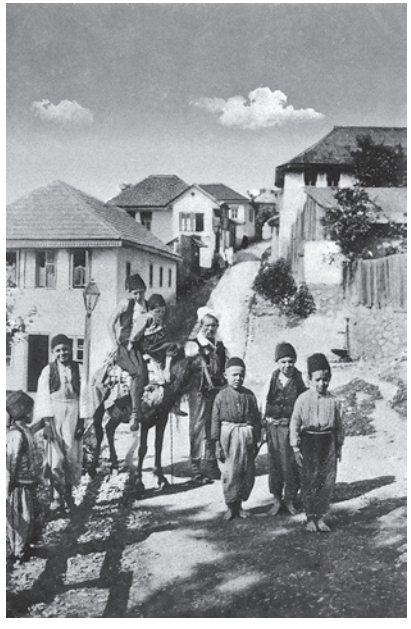
M. Filipović u Gospodskoj ulici - Banja Luka.

koje je domaće stanovništvo obrađivalo, a samo je na kraju mahale Mejdan, gdje se danas nalazi naselje Starčevica, postojao trag o tome da je nekada na tom prostoru bila neka ciglana, zbog čega se taj dio mahale nazivao Ćeremethana. Ime je dobio po vrsti crijepa koji je proizvodila Ćeremethana, a koji se naziva ćeramide. Lijeva obala rijeke Vrbas, od Malte u Gornjem Šeheru do Malte kod Rebrovca, s jedne, i Malte u Bojića Hanu, sa druge strane Vrbasa, tj. do završetka nekadašnjeg gradskog atara, obuhvatala je naselja Gornji Šeher, Gornja i Donja Hiseta, Ciglane, Podpećine, Čaršija, Dolac, Ciganluk, Pobrđe, Petrićevac i Pavlovac i navedene mahale i naselja na desnoj obali rijeke, sve do kraja gradskog atara obilježenog imenima Bojića Han i Malta. Taj grad je, još od vremena prvog valije Vilajeta Bosna i osnivača Donjeg Grada ili moderne Banja Luke, poznatog vakifa gradnje veličanstvene džamije Ferhadije, koju je izgradio Ferhadpaša Sokolović, postao krajem 16. vijeka administrativni, historijski, politički, ekonomski i kulturni centar Vilajeta Bosna i Bosanske Krajine i po svom položaju u odnosu na glavne pravce širenja Osmanskog Carstva, po ljepoti gradnje, bogatstvu okoline i bogatstvu voda i posebno termalnih izvora (Ilidža), privlačno mjesto za ljude koji su u taj grad rado dolazili i u njemu se naseljavali.

Kartografski prikaz Banja Luke u periodu između dva Svjtska rata.

Otac Muhamedov se, također, 1926. godine, iz svog rodnog Ključa, doselio u Banja Luku zbog potreba školovanja svoje sedmoro djece tada dorasle za srednju školu. Sulejmanbeg Filipović je prije Muhamedove majke bio dva puta oženjen, a obje prethodne žene su mu bile iz Hercegovine. Prva se zvala Habibahanuma Serdarević i bila je rodom iz Ljubinja, mjesta u kojem je Sulejmanbeg nastupio u službu kao šef porezne uprave još krajem 19. vijeka. Habibahanuma je Sulejmanbegu rodila tri sina (Safeta, Husrefa i Ismeta). Nakon njene smrti, Sulejmanbeg je, po njenom savjetu i izričitoj želji, oženio njenu blisku rođaku Rašidahanumu Resulbegović iz Trebinja, a ona mu je rodila sina Ifeta. Nažalost, i ona je umrla od tada fatalne bolesti koja se zvala

Atmpsfera u banjalučkom sokaku 30-tih godina prošlog stoljeća.

upala pluća i kojoj su ljudi iz Hercegovine lakše podlijegali kada bi se našli u bosanskim uvjetima života, odnosno u zimskim uvjetima kakvi su tada vladali u Bosni. Sulejmanbeg se, ostavši udovac sa četiri za samostalan život nedorasla sina, oženio i po treći put. Ali ovog puta Bosankom po imenu Đulhanuma Filipović, ćerkom Alibega Filipovića iz Glamoča koja je, kao i Sulejmanbeg, ostala udovica iza svog prvog muža Huseinbega Filipovića iz Rastoke kod Ključa, a koja je sa prvim mužem, umrlim od španske groznice, imala sina Ahmeta i kćeri Ćamilu i Zilhu. Đulhanuma je nakon udaje za Sulejmanbega rodila troje djece, od kojih je u životu ostao jedino Muhamed, koji je po rođenju dobio ime po najdražem amidži Muhamedbegu Filipoviću, najstarijem bratu svog oca (adže Muhamedbeg). Muhamedbeg je bio izuzetno dobar i prijatan čovjek i za sve članove porodice bio je omiljeni i rado očekivani amidža.

Kuća u kojoj je Muhamed rođen nalazila se u mahali Stupnica i, kako je rečeno, u ulici Muftije Džabića, nekada veoma uglednog predvodnika borbe muslimana za vjersku i prosvjetnu emancipaciju protiv austrougarske vlasti. Zgrada u kojoj je rođen bila je na dva boja, kako se to nekada govorilo, dobre građe i prostrana, sa svim nužnim dodatnim zgradama i onim što se nekada smatralo uvjetom za udoban život. Kuća je bila postavljena nekako na sredini te duge centralne ulice mahale Stupnica, blizu glavnog raskršća na kojem su se susretale tadašnje ulice Muftije Džabića, koja je bila dio centralne komunikacije što se pružala desnom obalom Vrbasa počevši od Gornjeg Šehera prema Rebrovcu, Vrbanji, Čelincu i dalje prema Kotor-Varoši, i ulice Zmaja od Bosne, koja je od grada preko rijeke vodila kroz tzv. Malu Čaršiju ka ulici u kojoj se nalazila kuća Muhamedovog rođenja i dalje prema mahali Potok. Ulica Muftije Džabića bila je centralna aleja dijela grada i okosnica mahale, iz koje se odvajala ulica Potok, koja je od glavne ulice vodila ka lokalitetu Tekija, od kojeg je potok Đurđevac tekao prema Vrbasu u koji se ulijevao naspram nekadašnjeg glavnog ulaza u tvrđavu Kastel, presijecajući cijelu desnu

Muhamed Filipović kao srednjoškolac sa vršnjacima, oko 1939. godine.

Panoramski pogled na Ključ 1923. god.

stranu naselja uz rijeku Vrbas na dva dijela. Turbe na mjestu Tekija bilo je izgrađeno na omanjoj ledini prislonjenoj uz brdo zvano Orlovac, iznad kojeg je ležala kamena gromada nazvana Orlovačka stijena. Ovo mjesto je bilo dobro poznato svim stanovnicima grada, a posebno njegovog dijela na desnoj obali Vrbasa, jer su se na njemu žene iz cijele mahale, a i iz drugih dijelova grada, okupljale svakog šestog maja na Jurjevo ili Đurđevdan, kako bi vrbovim prućem i koprivom provele rituale očišćenja uobičajene za taj dan. Djeca su toga dana koprivama žarila po nogama jedni druge, a od tog su stradale osobito djevojčice koje nisu nosile pantalone ili tada uobičajene dimije. Glavna atrakcija tog okupljanja žena bilo je takmičenje među mahalskim domaćicama koja će od njih najranije ispeći i donijeti do Tekije pogaču koja se tada dijelila prisutnima.

Panoramski pogled na Glamoč 1925.god.

Mahala Stupnica dobila je ime najvjerovatnije po brojnim stupama koje su nekada bile izgrađene uz potok Đurđevac i druge potoke koji su sa brda Starčevica tekli ka Vrbasu, a od kojih su u vrijeme Muhamedovog rođenja preostala samo još dva – Đurđevac i Podgajski potok. Ta dva potoka bila su ujedno južna i sjeverna granica mahale, jer se od Đurđevca u pravcu Rebrovca i dalje na putu prema Vrbanji, Čelincu, Kotor-Varoši i Teslići nalazila mahala zvana Kulmahala, dok se od Podgaja prema Gornjem Šeheru nalazila mahala zvana Sitari, koja je bila granična mahala između Gornjeg i Donjeg Šehera, tj. između nekadašnjeg Gornjeg i Donjeg Grada. Neki od potoka su nestali, vjerovatno u vrijeme kada je nova austrougarska vlast gradila gradsku kanalizaciju i sistem podzemnih odvodnih kanala za provođenje voda koje su osobito u kišnim

periodima dolazile sa obližnjih brda i izvorišta. Tada su svi ti vodotoci, izuzev Đurđevačkog i Podgajskog potoka, bili svedeni u kanalizacione cijevi koje su njihovu vodu i otpadne vode primljene u naseljima vodile ka Vrbasu u koji su se ulijevali na prostoru niže gradskog mosta kod nekadašnje poznate Žabine kafane i iza nje, na mjestu sa kojeg se preko srušenog drvenog mosta direktno ulazilo u grad idući iz pravca Kotor-Varoši, i to direktno u gradsku tvrđavu zvanu Kastel. Na tim vodotokovima, ili potocima i jalijama, bile su nekada izgrađene stupe u kojima su ljudi namakali biljce, deke i druge pustene i tkane vunene proizvode, kako bi ih isprali i omekšali, što je bio nekada uobičajeni tehnološki postupak za dobijanje što mekših, toplijih i kvalitetnijih vrsta svih vunenih pokrivača. Kuriozitet mahale Stupnica sastojao se u tome da je ona od brda Starčevica do toka Vrbasa bila jasno razgraničena u odnosu na susjedne mahale imena Kulmahala i Sitari. Stupnica je bila najveća mahala u Banja Luci, pružala se kojih dva kilometra uzduž toka rijeke Vrbas i obuhvatala je cijeli kompleks prostora, zgrada i zemljišta između ta dva potoka, a unutar nje nije bilo paralelnih ulica, nego su se sa obje strane glavne nalazile pristupne ulice, uličice, staze i jalije koje su vodile prema kućama, baštama i imanjima njenih stanovnika, tako da su joj istočna i zapadna granica bile rijeka Vrbas, na istočnoj, i brdo zvano Starčevica, na zapadnoj, a dva navedena potoka na južnoj i sjevernoj strani. Mahala je bila puna lijepo uređenih kuća i dobro obrađivanih bašta, livada i voćnjaka, a unutar mahale i kao njen dio nalazio se koloplet sporednih manjih ulica, jalija i puteljaka koji su vodili do kuća i imanja stanovnika tog velikog područja. Svi ti puteljci su, na jednoj strani, izlazili na obalu Vrbasa, a na drugoj strani na lokalitete zvane Rebrovac, Ćeremethana, Bare, Ciganluk, Švabin Šljivik, Todina Strana, Begova Ravan, Hasina Strana, Hadžidedića i Vehabovića Hise, Orlovačka Pećina, Velika Strana, Crvena Zemlja i sl. U mahali Stupnica jedina prava ulica koja je građena po modelu banjalučkih gradskih ulica, a to znači kao aleja sa dvostrukim zasadima lipa, kestena i platana

Banja Luka, pogled na Šeher, nepoznati sutor, 19. vijek.

Banja Luka, dio čaršije, oko 1920. god.

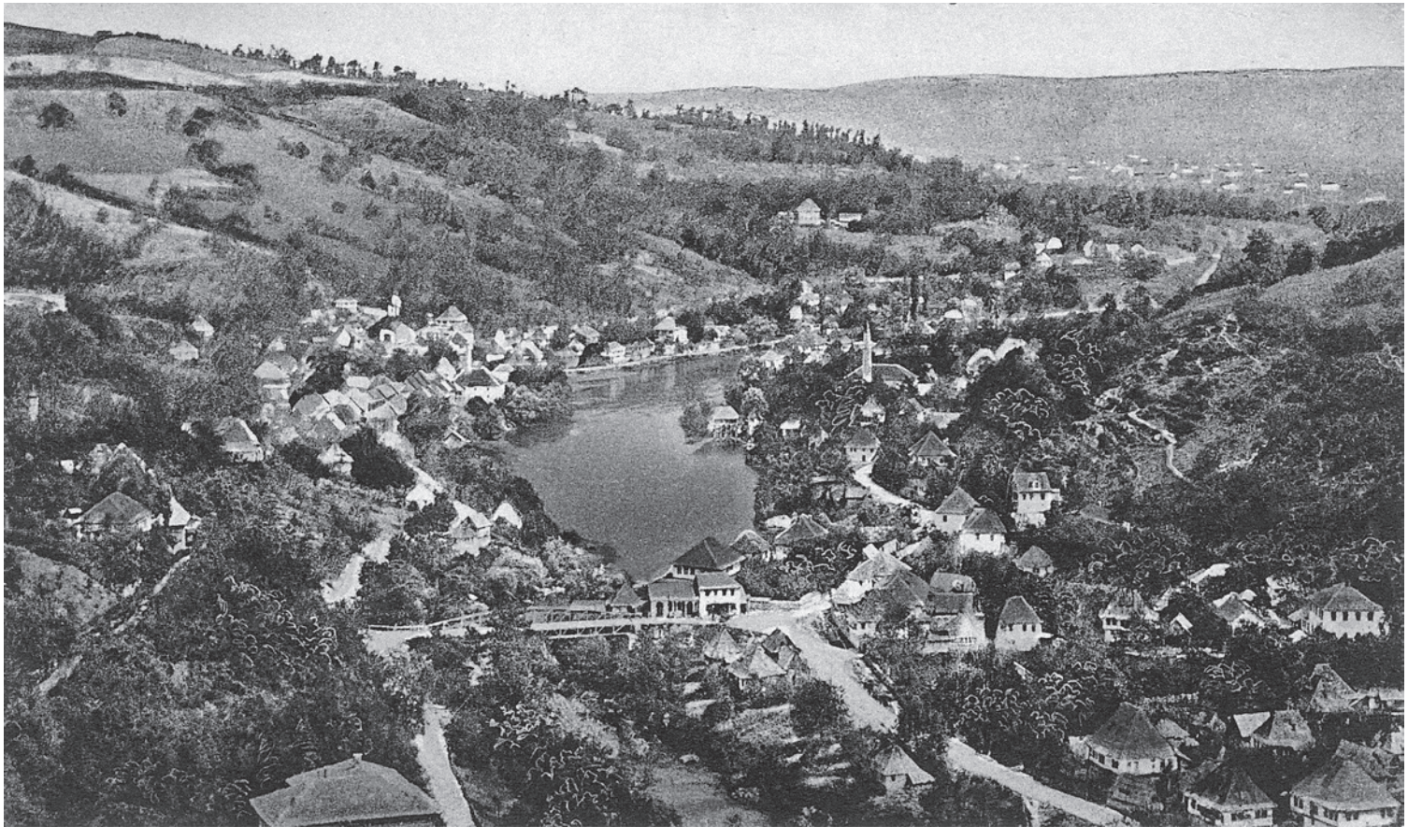
duž obje strane kolovoza, bila je Ulica Muftije Džabića, a upravo u njenom centralnom dijelu nalazila se kuća u kojoj je rođen pomenuti dječak po imenu Muhamed. Mahala Stupnica je bila karakteristična i po tome što su u njoj bile izgrađene dvije džamije. Na ulasku u mahalu, idući od Male Čaršije, nalazila se Gazanferpašina džamija, a na kraju, u blizini naselja Ćorkovac i Podgaj, nalazila se Stupnička džamija. Inače su džamije po pravilu građene tako da je svaka mahala imala po jednu džamiju, ali mahala Stupnica je u tom pogledu odstupala od pravila.

Muhamed je po majci Đulhanumi pripadao staroj osnovnoj grani Filipovića, tj. porodici glamočkih, a po ocu izvedenih sredičkih, ili ključkih Filipovića. Kuća rođenja malog Muhameda nosila je broj 35. Mahala koja je, kako je rečeno, dobila ime po stupama za močenje biljaca i deka, izgubila je već odavno ono obilježje koje joj je dalo ime, ali je glavni dio mahale dobio ime tako što je glavna ulica označena imenom Ali Fehmi ef. Džabića. O nekadašnjem porijeklu imena mahale govori još i činjenica da se jedino na tom dijelu grada nalazi niz staza zvanih putići, koji su svi vodili ka rijeci, inače zvanih još i jalije, a te jalije vodile su tačno na ona mjesta na obali koja su bila pristupačna i koja su se u narodnom govoru nazivala brodovima, ili mjestima gdje je pristup rijeci bio najlakši i gdje su nekada stajale i lađe koje su razne proizvode vozile niz Vrbas ka rijeci Savi, sve dok u Delibašinom selu, koje je kasnije nazvano po tamošnjem samostanu trapista koji je utemeljen u drugoj polovini 19. vijeka Trapisti, nije podignuta brana na kojoj je izgrađena prva hidrocentrala za proizvodnju električne energije, ali i prekinut transport robe lađama, kako je to nekada bilo uobičajeno. Tako je transport vodom od 1905. godine, ka mjestima Bosanska Gradiška i Bosanski Kobaš, gdje su se nalazili mostovi i prelazi koji su vodili u Slavoniju, tj. u Hrvatsku i prema Austriji i Mađarskoj, ili još dalje niz Savu prema Beogradu, Novom Sadu i Osijeku, bio moguć tek od mjesta Klašnice udaljenog kojih 20 kilometara od Banja Luke.

Ulica u kojoj je Muhamed Filipović rođen dobila je tadašnje ime nakon 1918. godine, a ime joj je dato u čast učenom muftiji Džabiću kojeg su tada poštovali i odavali mu počast i Srbi, jer je on bio pokretač srpsko-muslimanskog saveza u borbi protiv Austrije i vodeći čovjek borbe bosanskih muslimana Bošnjaka protiv austrougarske politike sve intenzivnijeg nastojanja za potpunu integraciju Bosne i Hercegovine u Austrougarsku Carevinu, a osobito protiv široko prakticiranog i agresivnog katoličkog prozelitizma prema muslimanima, promoviranog i otvoreno pomaganog od strane austrijskih okupacionih vlasti. Muftija Džabić je osnovao prvi pokret Bošnjaka koji je ostao poznat kao Borba muslimana za vjersko-prosvjetnu (mearifsku) autonomiju i na toj osnovi je bio i začetnik politike koja je zastupala ideju zajedničke borbe Bošnjaka muslimana i bosanskih Srba protiv Austrije koju su obje strane smatrale za uzurpatora njihovih prava na Bosnu i za okupatorsku silu koja u Bosni i Hercegovini bespravno vlada na štetu oba njena najbrojnija naroda.

Gradska tvrđava - Kastel 1920. godine.

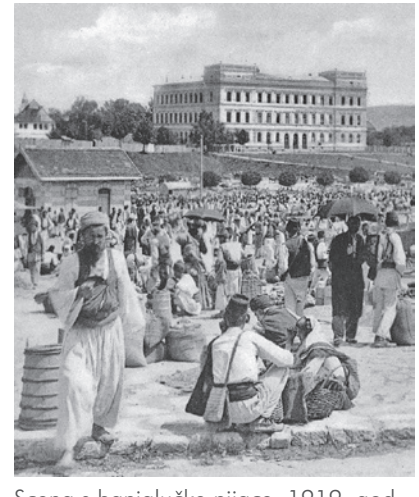
Banja Luka - Gornji Šeher, 1920. godine.

Kuća u kojoj je Muhamed rođen i u kojoj je u vrijeme njegovog rođenja živjela porodica Sulejmanbega i Đulhanume Filipović pripadala je nekada poznatoj banjalučkoj porodici Bahtijarevića (Ibrahimaga sin Salihagin), koji su u tom kraju posjedovali najviše zemljišta i kuća, a kuću je od prvobitnih vlasnika otkupio Sulejmanbegov rođak i zet porodice, ugledni pravnik i tadašnji kotarski predstojnik i kasniji šef Odjela za socijalno staranje u Zemaljskoj vladi, Muhamedbeg Kulenović, koji se kao udovac sa petoro nedorasle djece oženio Nafijom Bahtijarević, kćerkom pomenutog Ibrahimage, sa kojom je dobio

dva sina i dvije kćeri. Muhamedov otac Sulejmanbeg je od Muhamedbega tu kuću iznajmio zbog njenog pogodnog mjesta i velike bašte sa svim potrebnim zgradama i bunarom odlične hladne vode koji se nalazio usred avlije, što se, s obzirom na način života u to vrijeme, smatralo veoma važnim momentom prilikom izbora mjesta stanovanja. Velika bašta nalazila se iza kuće i graničila je sa baštama kuća u kojima su stanovali njihovi komšije rođaci i prijatelji, prije svega sam Muhamedbeg Kulenović i Mehaga Hadžiselimović, koji je bio poznati trgovac drvetom, čiji je stariji sin Hajrudin Hadžiselimović postao najugledniji bošnjački naučnik u medicini, jer je bio svjetski ugledan anatom, jedan od osnivača Medicinskog fakulteta u Sarajevu i tvorac odličnog Anatomskog instituta tog fakulteta. Ispred kuće se nalazila velika travnata avlija, tada uobičajena u Banja Luci, uz koju je bio poseban prostor zvani baščedžik, u kojem se gajilo raznovrsno cvijeće, a koji je nekada bio važan element udobnosti i ljepote stanovanja. Muhamedov otac Sulejmanbeg je osobito volio i gajio izvanredno lijepe i mirisave roze perzijske ruže koje bi nedjeljom dijelio šetačima koji su pored njegove bašte prolazili u tada uobičajenoj šetnji do Gornjeg Šehera i nazad. Avlija, baščedžik i velika zgrada koja je jednim dijelom korištena kao štala za krave i druge životinje, a drugim kao ostava za sve stvari potrebne domaćinstvu, nalazile su se sa prednje lijeve strane kuće, zapravo baščedžik na jednoj, a zgrade o kojima je riječ na suprotnoj strani avlije, dok je između njih bila velika travnata površina u čijem centru je bio bunar sa uvijek svježom, hladnom i zdravom vodom. Bunar je zadržan i bio je u funkciji i onda kada je u kuću bila uvedena opskrba vodom iz gradskog vodovoda, jer se smatralo da je direktno dobivena izvorska voda daleko bolja i zdravija nego ona iz vodovoda koja je tekla kroz kilometre cijevi. Ta kuća i danas se nalazi na istom mjestu, samo više ne postoje ni bašta iza nje, ni avlija i baščedžik ispred nje, niti bilo koja pomoćna zgrada, a ni ulica se više ne zove kako se nekad zvala, nego nosi ime Vojvode Petra Krece, jednog od organizatora tzv. ustanka Srba u Bosanskoj

Banja Luka, dio čaršije, 1925. godine.

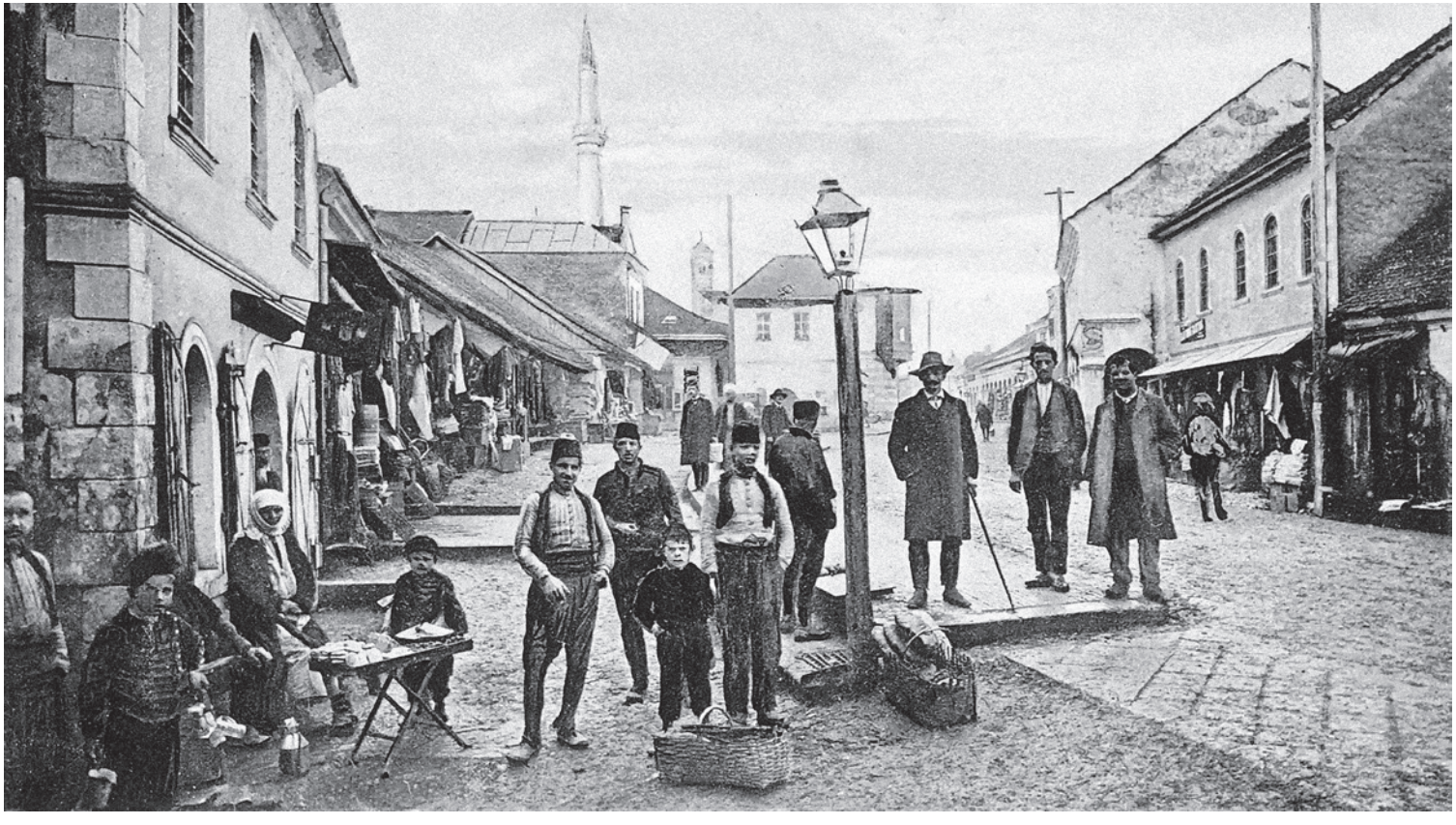
Scena s banjalučke pijace, 1919. god.

Krajini iz 1875. godine i čovjeka koji je zapalio oba odžaka porodice Filipović, onaj u Glamoču, iz kojeg je potjecala Muhamedova majka Đulhanuma i onaj u Sredicama kod Ključa, iz kojeg je potjecao njegov otac Sulejmanbeg.

Đulhanuma je bila kćerka Alibega i unuka u cijeloj Bosni i Hercegovini poznatog i veoma cijenjenog hadži Hamidbega Filipovića i majke Zilhe Filipović, kćerke također poznatog u cijeloj Bosni i Hercegovini posljednjeg sandukemina (ministra finansija) Ahmetbega Filipovića zvanog Cicvara. A iz odžaka u Sredicama kod Ključa, u kojem je rođen Muhamedov otac, nastao je veliki ogranak porodice Filipović zvani Sredičaci i Barnjaci, a Sulejmanbeg je bio treći sin poznatog hadži Dervišbega Filipovića i majke mu Šahzijahanume rođene Bišćević, kćerke hadži Omerbega Bišćevića iz Bihaća. Bišćevići su bili najuglednija i najpoznatija bihaćka porodica koja je imala konake na više mjesta, a Omerbegov konak se nalazio na lokalitetu Harmani u samom centru Bihaća. Promjena historijskog imena ulice u kojoj je Muhamed rođen samo je mali dio uzurpacije imovine i tradicije i očit primjer čišćenja znakova identiteta, koje nije bilo ograničeno samo na odžake porodice Filipović, na njihova imanja, kao što su brojne livade, čaire, njive, luke, voćnjaci, strane, bare i drugi posjedi, kao što su veliki kompleksi šuma, te konake, čardake, ahare i druge vrste imovine i građevina, nego čak i na sve moguće vidove tradicije kao što su imena naselja, ulica i lokaliteta, koja se sistematski vrše više od stotinu godina i koja imaju za cilj da se zatru svi mogući tragovi postojanja Bošnjaka na velikim prostorima Bosne i Hercegovine, a ovdje je riječ o velikom kompleksu koji se prostire od Kupresa, Livna, Glamoča, Jajca i visoravni između Livna, Glamoča, Kupresa, Grahova, Drvara, Ključa, Kulen-Vakufa i Bihaća, do Banja Luke i Ilove i Drinove u dolini Vrbasa i Ukrine ispod Motajice, gdje su Filipovići imali svoja imanja. Zbog toga je ta tranzicija imena ulica i lokaliteta od Filipovića u Krece i sva sila nasilja te vrste koja su izvršena od nastanka Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca do današnjih dana, jedna od tipičnih slika kronične bolesti

Banja Luka, dio čaršije, 1930. godine.

Banja Luka - Čaršija 1925. godine.

trijebljenja Bošnjaka sa bosanskog prostora i iz historije i ogromne otimačine i uzurpacije svih vrsta njihovih prava.

Slučaj sa Petrom Krecom je pogotovo znakovit i interesantan jer govori o moralnom, pravnom i kulturnom rangu nekih vrlo bitnih elemenata srpske tradicije s obzirom na činjenicu da je navedeni Petar Kreco bio u tzv. krvnom kumstvu sa Ćerimbegom Filipovićem, jednim od Muhamedovih direktnih predaka, ali koji je, i pored kumstva, za koje Srbi tvrde da im je sveto, na prevaru ušao i uz pomoć svojih saradnika zapalio oba ova Filipovića odžaka i pobio sve one koji nisu uspjeli da se pod borbom spase te pošasti. Kreco je taj zločin, jer

to nije bio ratni poduhvat nego smišljeni zločin ostvaren uz prevaru, počinio da bi izvršio po značaju važniji cilj od očuvanja kumstva, a to je uništenje Turaka, kako su Bošnjake zvali i sve do danas zovu njihovi pravoslavni zemljaci, ljudi koji su upravo te Srbe doveli i naselili na svoje zemlje, zbog čega su i postali kumovi. Suprotno ovom postupku Petra Krece, Filipovići, koji potiču iz tog istog odžaka koji su Srbi zapalili, a njegove stanovnike dijelom pobili, 1941. godine, u vrijeme kada su ustaše masovno ubijali ključke Srbe, uz veliku opasnost po sopstvene živote, spasili su živote Nedjeljka Krece, unuka tog istog Petra, njegovog bratića, kasnije profesora na banjalučkoj gimnaziji, pa čak i njegovog daidžu, ključkog trgovca Jovu Šipragu, ali i mnoge druge Srbe, što jasno govori o dvije vrste morala koje su postojale i još postoje među njima. Jednim dominira uvjerenje da je zabranjeno činiti zlo bilo kome i pod bilo kojim izgovorom i uvjetom i da se mora činiti dobro po svaku cijenu, a drugi nema veze sa Isusovom

Ostatci spaljenog odžaka u Sredicama kod Ključa iz 30-tih godina prošlog vijeka.

vjerom ljubavi i stavom naše tradicije da je komšija preči od brata, nego sa opakim nacionalnim odgojem u kojem je ubijanje neprijatelja, nevjernika, a to znači Turaka, zapravo u našem dijelu svijeta Bošnjaka muslimana, opravdano i dobro djelo, pa makar bilo izvršeno i na nepošten i nemoralan način, tj. i uz gaženje svetinje kumstva.

U vezi sa promjenom imena ulice u kojoj je rođen i sa činjenicom da je u njoj ostala jedino još kuća njegovog rođenja, Muhamed je doživio jednu zgodu koja mu je ostala u živom sjećanju. Naime, kojih pet-šest godina nakon agresije na Bosnu i Hercegovinu, Muhamed je zamislio i ostvario seriju od 58 TV-emisija u kojima je prikazao mnoge gradove i krajeve Bosne i Hercegovine i Sandžaka koji, unatoč velikim naporima agresora da se izbrišu znakovi zajedničkog života ljudi svih nacija i vjera u njegovoj zemlji, još uvijek nesumnjivo i zorno dokazuju multinacionalnu i multikulturnu strukturu Bosne i Hercegovine, pa je u kontekstu tog koncepta snimio i jednu emisiju o Banja Luci. U emisiji je slikao i svoju rodnu kuću, kao relikt nekadašnjeg života Bošnjaka u gradu. Tom prilikom se oko njega okupila veća skupina nakon rata u gradu naseljenih Srba iz raznih krajeva Bosne i Hrvatske, koji su ga pitali zbog čega slika tu staru i oronulu kuću. Na njihovo pitanje Muhamed je odgovorio da tu kuću slika zbog toga što je ona veliki historijski i kulturni spomenik, jer su u njoj rođena dva najveća naučnika i intelektualca koje je Banja Luka kao grad dala, a to su Nerkez Smajlagić i Muhamed Filipović, i da on misli da će doći dan kada će u ovom gradu opet stanovati i živjeti normalni ljudi koji će živjeti bez mržnje i zloće, a tada će na zgradi biti podignuta spomen-ploča u čast dva naučnika koji su proslavili ovaj grad.

Ali šta da čovjek misli o moralnosti kumstva nakon što je ubojstvom kuma Crnog Đorđa kum Miloš Obrenović, osnivač moderne Srbije, došao do časti prvog srpskog knjaza u novijoj historiji Srba. Postoji u vezi sa paljevinom i uništavanjem odžaka u Sredicama još jedna zanimljiva historija koju je ispričao jedan Muhamedov zemljak rodom iz Sredica, koji se zvao Mitar Banjac. Banjci iz

Ostatci odžaka u Glamočkom polju porodice Filipovića.

Uobičajena scena sa banjalučke pijace 20-tih godina prošlog stoljeća.

Sredica su, također, bili kumovi sa Filipovićima, a porodično su bili popovi, pa je u vrijeme paljevine Sredica pop bio Dimitrije Banjac, bio je to upravo pradjed Muhamedovog prijatelja doktora Dimitrija Mitra – Mite Banjca. Kad je odžak spaljen i sve u njemu porušeno, a stanovnici ili pobijeni ili izbjegli, do tla je bila srušena i džamija koja se nalazila u središtvu Sredica, sa mezarjem oko nje. Čak je i teren na kojem se nalazila bio zaravnat. Po tom prostoru su, kad je zatravio, započela pasti goveda, bravi i riti svinje i igrati se djeca. Dogodilo se, međutim, da se popu Dimitriju u san počeo javljati njegov tadašnji kum, a Muhamedov pradjed Mustajbeg, govoreći mu: „Šta uradi, kume, pa zar da nam i po grobovima pasu goveda i riju svinje, zar te nije stid kumstva i tolikog prijateljstva, zar se ne bojiš boga, ako se već ne bojiš nas." Uz to, svaku noć popu se priviđalo da sa nepostojeće džamije čuje ezan, kao da ga sa džamije uči sredički hodža sa kojim je kao kolega po zanatu prijateljevao. Tada je odlučio da nešto učini da se zlo opere. Sazvao je seljane i naredio im da počiste prostor gdje se nekada nalazila džamija i gdje su bili mezari, a zatim ga ogradio i nije dozvoljavao da u taj prostor uđe ni čovjek ni životinja, osim kosača koji su, kad trava naraste i sazrije, ulazili da je pokose. Muhamed je posjetio mjesto i vidio ostatke džamije sa mezarjem, našao ga ograđenog i čistog, a to je bilo u vrijeme njegove posjete Sredicama 1982. godine, kao i prilikom ponovne posjete 1990. godine.

Njegov djed se nakon paljevine odžaka nije vratio u Sredice, a podigao je samo čardak kako bi imao gdje odsjesti kad bi dolazio u Sredice radi poslova oko zemlje, dok konake, londžu, radionice, mekteb i džamiju i ostale građevine nije želio obnavljati, budući da Sredice više nisu imale muslimanskog stanovništva. On nije želio da seli u Ključ, mada je u Ključu podigao četiri kuće namijenjene sinovima, već se preselio u selo Velećevo koje se nalazi na rijeci Sani udaljeno desetak kilometara od nekadašnjeg odžaka u Sredicama i pet od Ključa, u kojem je imao imanje koje se sastojalo od velikog komada zemlje za obradu, još većeg komada livada, prostranog čardaka (kuće) pored rijeke Sane, uz tri mlina na

rijeci i velike magaze za smještaj raznih vrsta žita (pšenica, raž, ječam, kukuruz, proso, heljda i ljulj). Interesantno je da je nešto manji čardak, koji je nakon paljevine u samim Sredicama podigao Muhamedov djed, postao ipak historijski spomenik NOB-a, jer je u njemu bio rođen prvi general Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije rodom iz Bosne Slavko Rodić. Muhamedov djed je tu kuću dao besplatno na upotrebu Slavkovom ocu lugaru kojeg tadašnji stanovnici Sredica, zbog tradicionalne seljačke mržnje prema lugarima koji su progonili one koji kradu državnu šumu, nisu trpili i nisu mu htjeli izdati kuću, pa čovjek sa porodicom nije imao gdje da živi. Muhamedov djed Dervišbeg mu je tada dao čardak, a uz čardak i jednu livadu da ima trave i sijena za stoku i njivu da

Ribolov na rijeci Sani 20-tih godina prošlog stoljeća.

Odžak Muhamedovog djeda Dervišbega u selu Velećevo, koje se nalazilo na rijeci Sani.

Dio naselja Gjol Hisara uz rijeku Plivu, Jajce, 1923. godine.

sije ono što mu treba. Taj Dervišbegov gest nije ostao bez odjeka u sjećanju Slavka Rodića, koji je kao komandant V korpusa u vrijeme rata posebnu pažnju ukazivao svim predstavnicima porodice srediških Filipovića, a osobito tada najstarijoj živoj pripadnici porodice koja je ostala u Ključu, poznatoj Džaferbegovici, koja je bila čuvena kao žena šejh i dobar liječnik metodama tradicionalne medicine našeg svijeta. Slavko je slao Džaferbegovici darove i često je obilazio i kod nje se raspitivao o raznim stvarima i pazio je kao rođenu majku sve dok je sjedište štaba V korpusa NOV i POJ bilo u Gornjoj Sanici, mjestu nadomak Ključa. Ti isti seljaci, koji nisu trpili Slavkovog oca, sina tog lugara kasnije su slavili kao junaka, barem je to bilo u vrijeme kad je Muhamed dolazio u Ključ i Sredice, a kako je danas, to se ne zna, a sumnja se da ga slave, s obzirom na to da je on bio Titov borac i da se isticao u borbi protiv četništva. U čardaku u Velećevu Dervišbeg je živio do kraja svog života, a to znači od 1875. godine, kada su Filipovići bili silom protjerani iz svog odžaka, a odžak zapaljen, do 1922. godine, kada je Dervišbeg umro u dubokoj starosti i po sopstvenoj želji bio sahranjen na svom imanju.

Porodica Filipović je, pored prvog i glavnog odžaka u Glamočkom polju, izgradila još tri odžaka. Drugi po redu je bio izgrađen u Sredicama, a treći osam kilometara nizvodno od onog u Sredicama. Taj odžak je izgrađen na predivnoj rječici po kojoj je i odžak dobio ime. Naime, odžak je dobio ime Rastoka po snažnom potoku, bolje rečeno rječici, koja je izlazila iz šume i rastakala se u nekoliko tokova po velikoj poljani, da bi se ti tokovi ujedinjeni obrušavali sa stijene i nastavili teći prostorom nazvanim Polje. Na zaravni preko koje su tekli potoci bila je izgrađena utvrda i pored nje džamija, a zatim konaci i ahari, a uz svaki potok bilo je zasađeno više stabala platana, lipa, kestena i oraha koji su ljeti pravili izvanrednu hladovinu. U vrhu poljane pored džamije nalazio se konak hadži Ahmetbega Filipovića, za čijeg je sina Huseinbega u svom prvom braku bila udata Đulhanuma. Taj odžak nije bio napadnut tokom tzv. ustanka

1875. godine, i to vjerovatno zbog toga što je bio mnogo bliže Ključu gdje je bila vojnička posada i što su i druga muslimanska sela bila u blizini Rastoke (Velije, Donji Ribnik, Slatina, Crkveno, Polje, Previja, Zablaće, Dubočani, Orahovljani, Sitnica, Velećevo), pa napadači, osim što su na prevaran način ušli u Sredice, nisu mogli da na Rastoku napadnu na sličan prevaran način, a znali su i da Rastočani mogu mnogo brže dobiti pomoć iz obližnjih sela i iz grada i da je takav poduhvat za njih previše opasan, a pogotovo jer Kreco nije u Rastoci imao kumova kao u Sredicama, da bi, služeći se kumstvom, na prevaru ušao u odžak i iznutra ga napao i zapalio, a svoje kumove pobio.

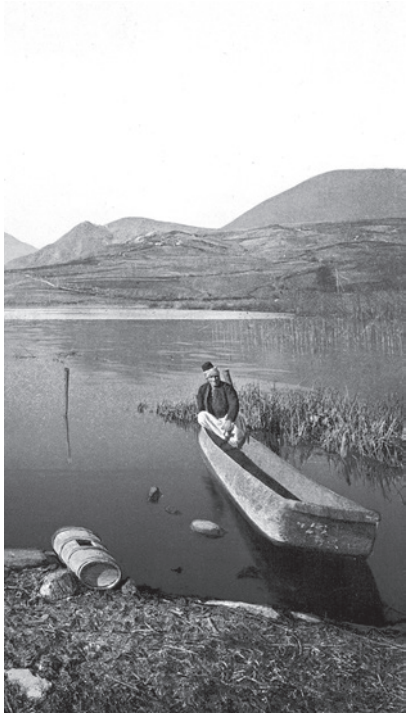
Dakle, pored odžaka u Glamoču i onog u Sredicama, ovaj u Rastoci bio je treći odžak u kojem su živjeli Filipovići, ali su pored ova tri odžaka postojala još dva naselja u kojima su živjeli brojni članovi porodice Filipović.

Jedna od vodenica u selu Velečevu na rijeci Sani.

Hladnjak ispred odžaka na Gjol Hisaru (Tvrđava na Jezeru), ili Jezero na Plivi, desetak kilometara od Jajca idući uz rijeku.

Detalj s Plivskog jezera nedalaeko od Jajca - karakteristično plovilo iz osmanskog vakta.

Radi se o naselju po imenu Gjol Hisar (Tvrđava na Jezeru), ili Jezero na Plivi, desetak kilometara od Jajca idući uz rijeku. U Jezeru je živjelo više porodica Filipovića, a oni su u Jezero doselili uglavnom iz Ključa, odnosno iz Sredica i Rastoke i iz okolnih naselja u dolini rijeke Plive i sa prevoja koji od Glamoča vode ka Ključu, gdje su imali kule koje su čuvale i nadzirale imanja i štitile prostor od upada iz Like. I mada se Jezero ne može smatrati za klasični odžak, ono je bilo jedno od važnih središta života ove porodice.

Ali postojao je još jedan lokalitet koji se može nazvati Filipovića odžak, a on se nalazio u mjestu Mjehovine kod Kalinovika. Tu je bio klasični odžak u kojem su članovi ove porodice živjeli sve do posljednjeg rata, kada su Mladićevi zločinci zapalili i taj odžak i pobili ono ljudi što se zateklo u Mjehovinama. Uz ovaj odžak je vezana jedna krajnje perverzna, mada za ljude koji su bili njeni akteri uobičajena historija. Naime, ugledni članovi porodice Filipović (Husnibeg, Hakibeg, Ejubeg i Ahmetbeg) i ostali njihovi rođaci iz odžaka su 1941. godine silom oslobodili iz ustaškog zatvora sve Srbe koje su ustaše uhapsile sa namjerom da ih pobiju. Srbi, oni koji su bili pravi ljudi i poštovali prijateljstvo, govorili su sa velikom zahvalnošću i uz priznanja o tom poduhvatu članova porodice Filipovića i cijenili njihov gest, čak su neki od njih govorili o tome i Muhamedu kada je u jesen 1956. godine posjetio Husnibega i Hakibega u njihovom odžaku u Mjehovinama. Nažalost, novi Srbi, oni koji su ustali da stvaraju državu svih Srba, zaboravili su učinjeno i pobili sve Filipoviće zatečene u Mjehovinama u ljeto 1992. godine, naravno na sramotu njima i svemu srpstvu.

Ovaj odžak je čudnim slučajem došao u ruke Hajdarbega Filipovića iz Glamoča. To se dogodilo tako što se on oženio kćerkom Alibega Čengića sa kojim je bio u Rusiji u zarobljeništvu u koje su dopali nakon borbi oko Azova (Ozija). Čengić se u ropstvu razbolio i ostavio vasijet sa amanetom Hajdarbegu da, ako se vrati u Bosnu, obavezno ode u Mjehovine i nađe njegov konak gdje su ostale njegova žena i kćer. Zamolio ga je da oženi njegovu ženu i da vodi brigu o njegovoj kćerci,

jer se on plaši da će Čengići, za koje se smatralo da vole uzimati tuđa imanja, udati njegovu kćer za nekog svog i tako uzeti imanje, a ženu mu ostaviti bez igdje ičega. Hajdarbeg je izvršio amanet, došao u Mjehovine i saopćio udovici Čengića vasijet njenog muža, ali je Čengićeva žena, koja je izgleda bila veoma pametna, rekla Hajdarbegu: „Hajdarbeg, ako ti oženiš mene, moja kćer će ostati Čengićka i Čengići će učiniti sve da se umiješaju i prigrabe imanje. Zato ja predlažem da ti oženiš moju kćer, a da mene kao punicu paziš i poštuješ, jer se tada Čengići neće moći miješati u imovinu, budući da ni ja ni moja kćer nećemo više biti Čengićke". Tako je i bilo i od tog Filipovića potječu svi tzv. kalinovićki, fočanski i sarajevski Filipovići. Dakle, iz pet odžaka ili naseobina se razvila brojna porodica bosanskih muslimana Filipovića, a bila je i poznata i značajna po svom porijeklu i ulozi koju su pojedini njeni članovi igrali u bosanskoj historiji.

Pogled na Banja Luku nastao po okupacije Austro-Ugarske Monarhije - crtež urađen na osnovu fotografije, 1880. godine.

